

In deze reeks blikken schrijvers vooruit op het grootste aller mysteries: de dood. Zien ze hun eigen sterfscène al voor zich? Vertrekken ze met de pen in de vuist?

HET EINDE

DEZE WEEK: **STEFAN HERTMANS**

De Vlaamse schrijver (68) is bekend van de bejubelde, bekroonde en alom vertaalde romans 'Oorlog en terpentijn' en 'De bekeerlinge'. Hertmans schrijft ook essays, toneelstukken en gedichten.

Een van de mooiste grafschriften vind ik dat van Yeats: "Cast a cold eye / On life, on death / Horseman, pass by!" Bekijk mijn graf, beschouw even het feit dat jij leeft en ik dood ben, en ga dan verder, want het is nog niet jouw uur. Niet ons doodzijn moet ons bezighouden, maar ons sterven. Het is de verworvenheid van de humanistische filosofie dat we vandaag zelf kunnen bepalen waar de grens ligt - het moment waarop je waarheid verliest, wanneer het geen zin meer heeft. Maar eigenlijk kun je niet spreken over je eigen dood; je kan er alleen over speculeren. Het moment van de dood ligt buiten ons: we zijn er domweg niet meer bij. We gaan voor het zingen de kerk uit.'

'De eerste dode die ik heb gezien, was mijn grootvader aan moederskant, de man over wie ik het heb in *Oorlog en terpentijn*. Met mijn hand op zijn voorhoofd, dat zo koud voelde als marmer, heb ik hem beloofd dat ik ooit zijn verhaal zou schrijven. Ik heb daar dertig jaar mee gewacht, maar je kan je woord tegenover een dode niet breken. De Joden blijven kaddisj zeggen, de dode vermelden, omdat iemands naam blijven noemen die persoon ook levend houdt.'

'Het is een bekende gedachte dat bij elke mens die doodgaat een bibliotheek afbrandt. Mijn grootvader had nog het geluid gehoord van gaslampen rond 1900, nog in een wereld geleefd waar de verbrandingsmotor niet bestond. Toen heb ik voor het eerst beseft hoe massief de dood is: hij was negentig. Wat zat er in zijn hoofd aan beelden en geuren? Hoe rook de schort van zijn moeder, als hij zijn hoofd daarin drukte toen hij zes was, in een steeg in Gent?'

'Met de dood van iedere mens die dicht bij ons staat, sterft ook een deel van onszelf af: de persoon die je was in relatie tot die ander, verdwijnt. Luc Ferry vergeleek het met de kreet "Nevermore!" van de beroemde raaf in Edgar Allen Poe's gedicht "The raven". Telkens als iets of iemand verdwijnt, beleef je een kleine doodservaring: dit komt niet terug. Het zijn oefeningen in eindigheid en afscheid. Misschien schrijven we om die reden: om dingen vast te houden. Met elke zin die je neerschrijft, probeer je de tijd te rekken: je wil dat ervaringen langer duren dan in werkelijkheid.'

'Ik denk niet dat de grote troost in onze laatste uren van het schrijven zal komen. Stel je voor dat jij en ik, hier en nu, nog vijf uur hebben. Dat is ei-

© JeRoen Murre

'Als ik nog vijf maanden had, wat zou ik dan doen? Ga ik gehaast de roman afwerken waar ik al drie jaar aan zit te werken, of ga ik alleen nog wandelen, van mijn vrouw houden en lekker eten met vrienden?'

kerkhof begraven. *De bekeerlinge* eindigt zo: leg mij hier maar, liefst een paar maanden voor mijn dood, dan kan ik nog een beetje rondkijken.'

'Wat zouden we ook graag eens voorbij dat gordijn kijken; Orpheus is echt het oerverhaal over de dood. Want doordat ons denken zo oneindig voelt, kunnen we ons niet voorstellen dat die innerlijke oneindigheid in feite eindig is. Wat er allemaal in ons hoofd zit: van onze vroegste herinneringen tot onze meest recente overtuigingen, esthetische ervaringen, landschappen, interieurs, gezichten, stemmen, en dat alles is voortdurend onderhevig aan uitbreiding, vertekening, herschikking... Daar komen alle religies uit

voort: uit de paradox dat we ons niet kunnen voorstellen dat ons denken eindigt, terwijl we toch dat eindeloze bewustzijn hebben. Je hebt geen metafysica nodig om te weten wat er je te doen staat om een goed leven te leiden: je moet je verzoenen met die paradox. Dat is de sleutel voor een serene omgang met de dood.'

Opgetekend door Gaea Schoeters

genlijk niet voorstelbaar. We kunnen dat proberen, als denkoefening, maar als je je er werkelijk in verdiept, begint je brein te flitsen; zoiets kan een mens moeilijk aan. Als je nog vijf maanden hebt, wat ga je dan doen? Ga ik gehaast de roman afwerken waar ik al drie jaar aan zit te werken, of ga ik alleen nog wandelen, van mijn vrouw houden, lekker eten met vrienden en proberen te genieten? Ik zou het echt niet weten. Als jonge schrijver koketteerde ik soms met de dood; als je ouder wordt, komt het concreet dichterbij en beseft je dat de dood alleen maar een grote stilte is. Naarmate ik ouder word, leef ik steeds meer in het moment: er is alleen maar dit nu.'

'In het Provençaals dorpje waar we 's zomers wonen, zien we geregeld mensen sterven. In zo'n kleine gemeenschap is de dood veel concreter: je ziet het eiland aftalven om je heen. "Au revoir, à la prochaine" - maar de volgende keer is iemand weg en begraven. Toch is dat behapbaar; in de grote steden is de dood zo abstract geworden dat het veel moeilijker is onze eigen dood een plaats te geven. Ik kan mij voorstellen dat ik veel rustiger zou kunnen sterven in zo'n dorp, waar ze me vijfhonderd meter verder op het